

Rozširujúce informácie o slovných druhoch

Substantíva sú pomenovania samostatných pojmov vecí.

Rozdeľujeme ich na:

konkrétne (hmotné, konkrétna) – pomenúvajú zmyslami pozorovateľné, skutočné substancie, napr. osoby, rastliny, veci, zvieratá (Peter, žena, dedko, murár, strom, púpava, zlatobyľ, voda, potok, Micka, pes, korytnačka, mlyn, cesta...).

abstraktné (nehmotné, abstraktá) – zmyslami nepozorovateľné, napr. duševné stavy, deje, vlastnosti (bolesť, trápenie, láska, hrmot, rast, úpadok, dobrota, nežnosť...).

kolektíva (hromadné podstatné mená) – pomocou singuláru označujú mnohosť, napr. *detstvo, ľudstvo...*

materiália (látkové podstatné mená) – pomocou singuláru označujú látky, napr. *ocot, mlieko, piesok, cement, pšenica, hodváb, kyslík...*

Podstatné mená môžeme členiť aj na:

všeobecné podstatné mená (apelatíva) – označujú triedu (strom, budova, dieťa, rieka, kopec, dedina...)

vlastné podstatné mená (propriá) – pomenúvajú jedinečný objekt (Lipa Mateja Korvína, Eurovea, Danko, Dudváb, Kôprovský štít, Slovenská Nová Ves...), preto sa formálne odlišujú od apelatív a píšú sa s veľkým začiatočným písmenom.

Gramatické kategórie		
rod	číslo	pád
mužský	jednotné (singulár)	nominatív
ženský	množné(plurál)	genitív
stredný		datív

		akuzatív
		lokál
		inštrumentál

Rod ako gramatická kategória zahŕňa aj stredný, ale v skutočnosti poznáme len dva prirodzené rody (ženský a mužský; aj dieťa je buď ženského, alebo mužského pohlavia).

Z hľadiska životnosti pri podstatných menách mužského rodu rozlišujeme:

životné – *manžel, Francúz, tesár, ocko, rodič*. (skloňujú sa podľa vzorov chlap, hrdina, kuli)

neživotné podstatné mená – *buk, nástroj, kameň, piesok, klinček, lev, mravec...* (skloňujú sa podľa vzorov dub, stroj)

V minulosti sa okrem jednotného a množného čísla používal tzv. duál (dvojné číslo), napr. *dvojo ušú, očú...*

Singulár označuje jednu substanciu. Plurál označuje dve a viac substancií. Výnimkou sú tzv. **pluráliá tantum**, ktoré môžu označovať aj jeden jav pomocou plurálu. V singulári nejestvujú, napr. *útroby, kríže* a i. Takouto skupinou sú napríklad **pomnožné podstatné mená** (*šaty, okuliare, dvere, nohavice, Tatry...*).

Oproti pluráliám tantum stoja **kolektíva**, ktoré používajú iba singulár na označenie množstva, napr. *ľudstvo, školstvo, inteligencia...*

Pri pádoch už v súčasnosti nevyužívame 7 pádov, 5. pád (vokatív) sa odstránil. Používa sa iba v ojedinelých prípadoch, napr. v náboženskej sfére (Bože, Otče, Pane ...), pri oslovovaní (švagre, človeče, chlapče a i.).

Pri podstatných menách určujeme aj **vzor**, ktorý nie je gramatickou kategóriou.

	mužský rod	ženský rod	stredný rod
	chlap	žena	dievča

vzory	hrdina	ulica	srdce
	dub	dlaň	mesto
	stroj	kosť	vysvedčenie
špecifické vzory	kuli	gazdiná	
slová so samostatným skloňovaním (ide o slová, ktoré nemožno skloňovať podľa nijakého vzoru)		pani, mať	

Poznámka k vzorom: Prehľad skloňovania a časovania si pozrite v aktuálnych Pravidlách slovenského pravopisu.

Príklad rozboru podstatného mena vo vete *Kedysi pracoval ako baník.*

baník – substantívum, apelatívum, konkrétne, mužský rod, životné pod. meno, singulár, nominatív, vzor chlap

Adjektíva pomenúvajú statické príznaky substancií (relatívne stálu vlastnosť, ktorá je na veci prítomná).

Delíme ich na:

1. vlastnostné – vyjadrujú kvalitu, akosť určeného objektu (osoby, zvieráťa);

Na vlastnostné prídavné mená sa pýtame otázkami: *Aký? Aká? Aké?*

Vlastnostné prídavné mená rozdeľujeme na:

akostné príd. mená – vyjadrujú akosť, kvalitu, napr. *mäkký, svieži, nechutný, príjemný, zelený, hebký ...*

vzťahové prídavné mená – vyjadrujú tiež kvalitu, ale vznikli na základe zviazanosti, vzťahu s iným objektom, napr. *drevený* (< drevo), *medený* (< med'), *vlnený* (< vlna), *kamenný* (< kameň)...

2. privlastňovacie – vyjadrujú príslušnosť k určenému objektu (osobe, zvieraťu) – *tetkin, otcov, matkin, Jožkov, Marienkin, ujev, stolárov, požiarnikov, predavačkin ...*

Na základe príslušnosti hovoríme o privlastňovacích prídavných menách:

individuálnych (otcov, matkin)

druhových (páví)

Na privlastňovacie prídavné mená sa pýtame otázkami: *Čí? Čia? Čie?*

Ohýbanie prídavných mien nazývame **stupňovanie** (nie všetky prídavné mená však možno stupňovať). Stupňovanie je lexikálno-gramatická kategória typická pre prídavné mená a sekundárne aj pre príslovky.

Prídavné mená sa môžu stupňovať:

priamo – pomocou troch stupňov;

opisom – *inteligentný, viac inteligentný, najviac inteligentný; zlý, menej zlý, najmenej zlý...*

Poznáme tri stupne stupňovania:

1. stupeň (pozitív) – základný tvar slova, vyjadruje plnú vlastnosť bez ohľadu na mieru, napr. *veselý*

2. stupeň (komparatív) – vyjadruje porovnanie, väčšiu mieru, napr. *veseľší*

3. stupeň (superlatív) – pri porovnaní vyjadruje najvyššiu mieru, napr. *najveseľší*

Okrem spomínaných stupňov poznáme aj tzv. **elatív** = nepriamy, štvrtý stupeň, absolútny stupeň. Tvorí sa napríklad pomocou predpôň (*pre- krásny, pre – múdry, pri – vysoký a i.*; resp. zámena sám, napr. *samý najkrajší*), opisom (*veľmi dobrý, nesmierne cenný*).

Pri prídavných menách určujeme rovnaké gramatické kategórie ako pri podstatných menách (rod, číslo, pád).

Vzory prídavných mien:

vzory prídavných mien	druh prídavného mena		
	akostné	vzťahové	privlastňovacie
	pekný		osobné
	cudzí		živočíšne (zvieracie)
			otcov (matkin)
			pávi

Poznámka k vzorom: Bližšie informácie o vzoroch získate v aktuálnych Pravidlách slovenského pravopisu.

Príklad rozboru prídavného mena vo vete *Tichučko si prisadla na kovovú lavičku.*

na kovovú – adjektívum, vzťahové, ženský rod, singulár, akuzatív, vzor pekný

Pronominá sú ohybné i neohybné slová so všeobecným významom. Na substancie ukazujú alebo odkazujú. Pri ukazovaní je substancia bezprostredne prítomná (*Daj mi to!*), pri odkazovaní nie je prítomná (*Och, Hawai. Tam som bol!*).

Zámená podľa významu členíme na:

- 1. osobné** – pomenúvajú 1., 2., 3. osobu v jednotnom i množnom čísle (*ja, ty, ona, my, vám, o nich, s nimi, ony...*)
- ďalej sa členia na **základné** (*ja, ty, my...*) a **privlastňovacie** (*môj, tvoj, ich, jeho...*)
- 2. zvrtné** – vyjadrujú vzťah k osobe a veci (*seba, si, sa, svoj, sebe...*)
- tiež sa členia na **základné** (*si, sa*) a **privlastňovacie** (*svoj*)
- 3. opytovacie** – spytujeme sa prostredníctvom nich na neznámu vec, osobu, vlastnosť (*aký, ktorý, kto, čo, čím...*)
- 4. ukazovacie** – ukazujeme pomocou nich na prítomnú resp. neprítomnú osobu, vec, vlastnosť (*ten, tamten, tamhľa, henten, onen, oná, taký, taká..*); niekedy ich nazývame aj „teové“, pretože sa väčšina z nich začína spoluhláskou „t“)
- 5. vymedzovacie** – vymedzujú zreteľnosť nejakého predmetu alebo vlastnosti (*sám, samo, samý, samá, každý, všetko...*)
- možno ich rozčleniť na **kvantitatívne** (*všetci, nikto, sám...*) a **kvalitatívne** (*ten istý...*)

6. neurčité – vyjadrujú, že nechceme alebo nevieme presne označiť osobu, vec, vlastnosť (*niekto, dačo, ktosi, všelijaký, voľakto, ktokoľvek...*). Neurčité zámená sú podobné opytovacím, ale pridáva sa k nim predpona alebo častica.

Špecifické postavenie majú zámená *sám, sama, samo, samý, samá, samé*. Pokiaľ slová *sám, sama, samo* vyjadrujú jednotlivosť (*Stál tam sám.* – bol tam iba on!!!), zámená *samý, samá, samé* vyjadrujú mnohosť (*Lúka bola samý kvet.* – rástlo tam veľa kvetov).

Osobné a zvrtné zámená môžu mať aj formu privlastňovania, napr. *môj, jeho, ich, váš, svoj*.

Niektoré zámená skloňujeme, daktoré nie (zámená *jeho, jej, ich* sú nesklonné). Tie zámená, ktoré sa skloňujú, majú buď vlastné skloňovanie (*ja, ty, my, vy, seba, on, oni, môj, tvoj, náš...*), alebo sa skloňujú ako vlastnostné prídavné mená, t. j. podľa vzorov *pekný* a *cudzí* (*samý, koľký, ktorý, taký, niečí...*).

Príklad rozboru zámena vo vete *Na školskom výlete sa zúčastnili iba niektorí*:

niektorí – zámeno, neurčité, mužský rod, plurál, nominatív, vzor *pekný*

Numerálie sú ohybné i neohybné slová, ktorými sa pomenúvajú samostatné pojmy počtu a číselné príznaky vecí, dejov...

Nemajú gramatickú kategóriu čísla, pretože je v ich vecnom význame.

Číslovky podľa vzťahu k číselným pojmom delíme na:

určité – udávajú presný počet, poradie (*dva, tretí, miliónty, sedem...*)

neurčité – nevyjadrujú presný počet ani poradie (*niekoľkonásobný, niekoľkoraký, málokto...*), udávajú ho iba približne a nemožno tento údaj nahradiť číslicou

Delenie čísloviek na základe významu:					
základné	radové	násobné	druhové	skupinové	zlomkové
vyjadrujú počet; odpovedajú na otázku <i>koľko?</i>	vyjadrujú poradie, číselné umiestnenie vecí, príznaku v poradí rovnakých vecí; sú odvodené od	vyjadrujú koľkokrát, koľkokrát a koľkonásobne sa predmet, osoba, dej, vyskytuje; vyjadrujú	označujú počet javov rozdielných podľa akosti alebo inej vlastnosti; vyjadrujú počet druhov, v akých	vyjadrujú, v akom počte sa objekty nachádzajú v skupinách; počet jednotlivín ak súhrn	<i>pol litra, štvrt' chleba, tri a pol roka, tri štvrté na tri, pol druhá roka, jedna tretina,</i>

<i>jeden, dvanásť, štyridsaťdva, sto, dvetisícpäťstotridsaťosem, siedmi...</i>	základných a je im pridaná forma prídavných mien; odpovedajú na otázku <i>koľký? koľký v poradí?</i>	prostý aritmetický rad (počet); odpovedajú na otázku <i>koľkonásobný? koľkokrát?...</i>	sa veci vyskytujú; sú odvodené od skupinových pomocou adjektívnej formy; odpovedajú na otázku <i>koľkoraký? koľkorako?</i>	tvoria podtriedu základných čísel, supľujú ich pri pomnožných podstatných menách	<i>osmina...</i>
	<i>prvý, dvanásť, štyridsiaty druhý, stý, dvetisíci, siedmy...</i>	<i>trojnásobný, trikrát, tri razy...</i>	<i>šestoraký, šestorako, dvojaký, dvojako...</i>	<i>dvoje, štvoro, sedmoro...</i>	
Môžeme vyčleniť aj tzv. podielové číselky – <i>po dvoch, trojmo, štvormo...</i>					

Číselky skloňujeme vtedy, ak majú podobu prídavného mena (vtedy sa skloňujú rovnako ako prídavné mená podľa vzorov *pekný, cudzí*).

Základné číselky majú vlastné skloňovanie. Číselky **jeden, dva, tri, štyri** majú samostatné skloňovanie (viac o tom pozri v Pravidlách slovenského pravopisu). Číselky od 5 – 99 sa skloňujú podľa vzoru **päť**.

Číselka **sto** sa neskloňuje, ak stojí za ňou nadradené slovo (*so sto žiakmi, o sto žiakoch*). Ak stojí samostatne, skloňuje sa podľa vzoru mesto (*so stom, deliť stom...*).

Číselka milión sa skloňuje podľa vzoru dub, miliarda podľa vzoru žena.

Príklad na rozbor číselky vo vete *Vyberala si spomedzi dvojakých topánok*.

dvojakých – číselka, druhová, určitá, genitív, vzor *pekný*

Verbá sú ohybné plnovýznamové slová, ktoré pomenúvajú dynamické príznaky (činnosti, stavy, vlastnosti...)

Slovesá delíme na:

činnostné – vyjadrujú činnosť, ktorú niekto (niečo) vykonáva (*Kuchár pripravuje pokrmy. Svetlo svieti. Drevorubači prišli unavení.*)

stavové – vyjadruje sa nimi stály alebo premenlivý stav existujúci na niekom alebo niečom (*Ovocie dozrieva. Sneh sa belie. Dedko starne.*)

Činnostné slovesá možno rozdeliť na:

predmetové – *Babička varí čaj.*

bezpredmetové – *Bábätko spí.*

Slovesá ďalej delíme na:

plnovýznamové – sú schopné samy vyjadrovať činnosť alebo dej (*písať list, chodiť na prechádzky, vystupovať pred publikom...*)

neplnovýznamové (pomocné) – nie sú schopné samy vyjadrovať dej alebo činnosť, preto sa spájajú s iným plnovýznamovým slovným druhom

Pomocné slovesá			
sponové	fázové	modálne (postojové)	limitné
sú súčasťou slovesného prísudku <u>byť, bývať, stať sa, stávať sa</u> <i>Brat je požiarnik. Bol som nešťastný.</i>	spájajú sa s neurčitkom plnovýznamového slovesa označujú začínanie, trvanie, dokončenie deja resp. činnosti <u>začať, začínať, zostať, ostať, prestať, neprestať atď.</u> <i>Začínam študovať. Prestalo ma to bolieť. Ostala tam stáť sama</i>	vyjadrujú voľu, nevyhnutnosť konať dej, spájajú sa s neurčitkom plnovýznamového slovesa <u>musieť, chcieť, mať, nesmieť atď.</u> <i>Nesmieme sa vzdávať. Chcem sa toho zbaviť. Musíš sa na to pozrieť optimisticky.</i>	vyjadrujú začiatkové fázy deja <u>ísť, mať</u> <i>Srdce jej ide puknúť od žiaľu. Bál sa,</i>

<i>Je mi teplo. Som veselá.</i>	<i>uprostred všetkých.</i>		<i>ako keby ho mali sťať.</i>
---------------------------------	----------------------------	--	-------------------------------

Pri slovesách rozlišujeme aj slovesá:

zvratné – stojí pri nich zvratné zámeno sa, si (*Umyl si ruky. Pozrel si dobrý film. Bála sa, že ho stratí. Želala si okúpať sa v mori.*)

nezvratné – nestojí pri nich zvratné zámeno (*Pozrel naňho skúmavým pohľadom. Umyl mu ruky. Želala mu pekný večer.*)

Spomedzi zvratných slovies vyčleňujeme tzv. čisto zvratné slovesá (tie, ktoré pri ktorých vždy stojí zvratné zámeno), napr. *Nahlas sa smial na jeho kúskoch. Narodila sa v malej dedinke. Z lesa sa ozýval zvláštny šramot.* Niektoré slovesá sú zvratné len prechodne, napr. *Vo veciach si konečne urobil poriadok. Konečne urobil poriadok.*

Slovesné tvary:

Z hľadiska funkcie rozlišujeme tieto slovesné tvary:

určité – vyjadrujú všetky gramatické kategórie slovesa;

neurčité – nevyjadrujú gramatické kategórie slovesa (čas, spôsob).

Neurčité slovesné tvary					
prechodník	činné prídavné príslovie prítomné	činné prídavné príslovie minulé	trpné prídavné príslovie	slovesné podstatné meno	neurčitok
<i>kupujúc, volajúc, mávajúc...</i>	<i>kupujúci, volajúci, mávajúci...</i>	<i>volavší, vyskočivší...</i>	<i>kupovaný, volaný...</i>	<i>kupovanie, volanie, mávanie...</i>	<i>kupovať, volať, mávať...</i>

--	--	--	--	--	--

Z hľadiska spôsobu tvorenia rozlišujeme:

jednoduché = 1 slovo (*píšem, pracuje, polieva...*)

zložené slovesné tvary = dve a viac slov (*budem písať, pracoval* (slovesá v minulom čase patria k zloženým, pretože pôvodný tvar bol: bol pracoval)

Ohýbanie slovies nazývame **časovanie**.

Pri slovesách určujeme tieto **gramatické kategórie**: osoba, číslo, čas, slovesný spôsob a rod.

Gramatická osoba					
číslo		číslo		číslo	
jednotné	množné	jednotné	množné	jednotné	množné
1. osoba		2. osoba		3. osoba	
<i>ja</i>	<i>my</i>	<i>ty</i>	<i>vy</i>	<i>on, ona, ono</i>	<i>oni, ony</i>

Slovesný čas		
vyjadruje objektívne časové vzťahy k momentu prehovoru		
prítomný	minulý	budúci

<i>prichádzam, nosím, kreslím, píšem...</i> (dej prebieha v momente prehovoru)	<i>prišla som, nosila som, kreslil som, písal som...</i> (dej prebehol pred momentom prehovoru)	<i>budem prichádzať, budem nosiť, budem kresliť, budem písať...</i> (dej prebehne po momente prehovoru)
---	--	--

Slovesný spôsob		
gramatická kategória, ktorá vyjadruje reálnosť resp. nereálnosť deja z hľadiska hovoriaceho		
oznamovací (indikatív)	rozkazovací (imperatív)	podmieňovací (kondicionál)
<i>Večer sa budem učiť.</i>	<i>Uč sa večer!</i>	<i>Večer by som sa učil.</i>

Slovesný rod		
činný	trpný	
<i>Niekedy si nahlas zaspieva.</i> Pri činnom rode činiteľ vykonáva činnosť alebo dej.	<i>Pieseň sa spieva.</i> Pri trpnom rode je činnosťou alebo dejom zasiahnutá substancia, t. j. pieseň sa sama nespieva, je niekým spievaná.	
	<i>opísny</i>	<i>zvratný</i>

	Opisný sa vyjadruje pomocným slovesom byť . <i>Kvety sú poliate. Úloha je napísaná.</i>	Zvratný obsahuje zvrtné sloveso. <i>Kniha sa číta ľahko.</i>
--	--	---

Z hľadiska vidu rozlišujeme slovesá:

jednovidové – dokážu vyjadriť len 1 vid (buď dokonavý, alebo nedokonavý);

obojvidové – môžu byť aj dokonavé, aj nedokonavé – *darovať, vidieť, odpovedať...*

Pri slovesách rozlišujeme aj slovesné triedy a slovesné vzory. Nebudeme sa im v tejto kapitole venovať, v prípade potreby si ich môžete doštudovať z literatúry uvedenej v zozname použitej literatúry.

Dôležitými vlastnosťami pri slovesách sú: **intencia a valencia sloves**.

Intencia slovesa resp. slovesného deja je zameranosť, smerovanie deja na substantívum. Intencia vyjadruje vzťah slovesa k substantívu. Slovesá sú vo výpovediach schopné vstupovať s inými slovami do kontaktu, napr. niektoré slovesá môžu vstupovať do kontaktu len s podmetom (subjektom), nie napríklad s predmetom (objektom); (spať – *Otec spí*. Nikdy nemôžeme povedať napríklad *Spať drevo*. Nemôžeme sa spýtať Koho, resp. čo spí?). Iné slovesá zasa nemôžu vystupovať so subjektom, ale s objektom áno. Podľa toho, do akých kontaktov sloveso vstupuje, sa delí do 4 skupín:

1. subjektovo-objektové (vyžaduje si aj činiteľa, aj objekt) – *Pán učiteľ číta referát*.
2. subjektové (vyžaduje si len činiteľa) – *Dievča chodí*.
3. objektové (vyžaduje si len objekt) – *Smädí ho*.
4. bezsubstanciálne (nevyžaduje si ani subjekt, ani objekt) – *Mrholí*.

Podľa intencie rozlišujeme 8 intenčných typov sloves (= množina sloves s približne rovnakým významom a rovnakým súborom substantív, ktoré ho dopĺňajú, t. j., s ktorým sa sloveso viaže). O intenčných typoch sa nebudeme zmieňovať, v prípade záujmu si ich môžete preštudovať v odporúčanej literatúre.

Intencia sa navonok prejavuje valenciou.

Valencia slovesa je schopnosť slovesa viazať sa s iným slovom. Sloveso sa viaže s iným slovom, aby získalo plné uplatnenie, napr. *viazať* – *viazať sa*.